

GENECIC

4B

ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ Α.Θ.Π. ΤΟΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ
ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΝ Κ.Κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΝ ΤΟΝ Α'

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Γ. Παπαστερίου: Φουνταμενταλισμός. - Σύντομη εισαγωγή στις προϋποθέσεις εκδήλωσης, τις αρχές και τις συνέπειες του φαινομένου.	16
2. Δ. Λιάλιου: Βιβλιοθήκη Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.	22
3. Ε. Βαρέλλα: Η κατ' αναλογίαν προσέγγιση των φυσικών φαινομένων στα κείμενα βυζαντινών λογίων.	25
4. Άννα Καραμανίδου: Βίος του οσίου Ευθυμίου του Νέου.	32
5. Γ. Βήτας: Το Οικουμενικό Πατριαρχείο απέναντι στο Οικολογικό Πρόβλημα	36
6. Κ. Λάμπρου: Παρέμβαση στη χρήση ναρκωτικών	49
7. Π. Μαστρουγγελής: Η χάρη του Θεού και το αντεξούσιο του ανθρώπου.	54
8. Κ. Χατζηελευθερίου: Αβερρόης και Αβερροϊσμός. Παρουσίαση της ζωής και του έργου του Ἀραβός φιλοσόφου.	58
9. Γ. Τσανανάς: Θεολογικός στοχασμοί και	64
10. Ιω. Σιδεράς: Ησυχασμός και Ορθοδοξία	68
11. Αγγ. Ζιάκα: Το ερώτημα για την εισαγωγή της Ιστορίας των Θρησκειών στα σχολεία· ναι ή όχι.	75
12. Αφιέρωμα στους συνταξιοδοτηθέντες καθηγητές μας:	
α) Σεβ. Μητροπολίτης Τυρολόης και Σερεντίου κύριος Παντελεήμων Ροδόπουλος.	79
β) Ιωάννης Φουντούλης	81
γ) Γιώργος Τσανανάς	84
13. Νίκος Ακριτίδης: Σχόλια - Απόψεις, για τη διδασκαλία των νέων εγχειριδίων της Ορθόδοξης Αγωγής στο Δημοτικό (Τάξεις Γ', Δ' και Ε').	86
14. α) Ν. Αχλη -Μ. Δημάση: Δημοτική εκπαίδευση και ειρήνη. Τα βιβλία της Ιστορίας	92
β) Μ. Δημάση: Το μάθημα των Θρησκευτικών σήμερα. Διδασκαλία του στο Δημοτικό Σχολείο.	109
15. Ιω. Παναγιωτόπουλος: Μεταπτυχιακός Φοιτητικός Θεολογικός Σύνδεσμος.	117
16. Κ. Μήτσου: Ορθόδοξος Ακαδημία Κρήτης	123
17. Ίδρυμα Εθνικού και Θρησκευτικού Προβληματισμού	127

ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΗΜΕΡΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Του κ. Μαρίας Δημάση
Δρ Θεολογίας - Παιδαγωγού

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανάπτυξη της θρησκευτικότητας και της ηθικότητας του παιδιού αποτελεί ένα πολύ ενδιαφέρον θέμα για τις επιστήμες της Παιδαγωγικής και της Εξελικτικής Ψυχολογίας. Η σχέση βέβαια ηθικής και θρησκείας καθώς και ο σκοπός του Θ. Μ. απασχολούν τις τελευταίες δεκαετίες ανθρώπους, εκπροσώπους της θετικής στάσης απέναντι στα προηγούμενα, αλλά κυρίως όσους πιστεύουν πως δεν είναι απαραίτητη μια σύνδεση θρησκείας και ηθικής και πως το Θ.Μ. οδηγεί τον Έλληνα μαθητή στο μονόδρομο του ηθικού και του δογματικού διαποτισμού.

Τέτοιες απόψεις, απαντήσεις και τοποθετήσεις σημειώνονται απ' τις αρχές του αιώνα μέχρι σήμερα. Η πολεμική εστιάζεται ειδικότερα στη θέση του Θ.Μ. και στην αξία του για τη δημόσια εκπαίδευση.

Σπην εργασία αυτή θα γίνει μια προσπάθεια σύντομης καταγραφής του ιστορικού του προβλήματος. Θα επιχειρήσουμε να δείξουμε με θεωρητική και πρακτική τεκμηρίωση πως το Θ.Μ. δεν είναι το συμπλήρωμα στο ημερήσιο πρόγραμμα ούτε χώρος αμφισβήτησης για την εφηβική ηλικία ή δογματικού διαποτισμού για τα παιδιά στα οποία διδάσκεται. Πως η σημασία του για το Δημοτικό Σχολείο μπορεί και πρέπει να είναι πολύ σημαντική αρκεί οι σκοποί του, όπως καταγράφονται στο Α.Π., να επιτευχθούν.

A. Θέσεις και αντιθέσεις - το πρόβλημα

Από τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα το πρόβλημα της αξίας του Θ.Μ. εντοπίστηκε κατ' αρχήν στη διδασκόμενη ύλη. Αμφισβητήθηκε έντονα η διδακτική αξία του περιεχομένου της Π.Δ.¹ ως γνωστικού υλικού ξένου προς τα βιώματα, τις εμπειρίες, το κοινωνικό περιβάλλον του μαθητή, που περιέχει εικόνες οι οποίες κλονίζουν τις ηθικές αξίες και την εικόνα του Θεού Δικαιοκρίτη-Πατέρα, δημιουργώντας διλήμματα και κυρίως επειδή είναι η εθνική ιστορία των Εβραίων, ενώ βρίσκεται σε αντίθεση με τα επιστημονικά δεδομένα.

Θεολόγοι της εποχής, αλλά και αργότερα έδωσαν απαντήσεις στις επικρίσεις αυτές. Είναι σημαντικό πως δεν επιχείρησαν να συγκαλύψουν το πρόβλημα.

1. Β.λ. Σακελλαρίου Αργ. Πρέπει να διδάσκεται η Π.Δ.: Αθήναι, χ.χ., Μωραΐτου Δημ. Το πρόβλημα των θρησκευτικών εις τα σχολεία, Εν Αθήναις, 1935, Μαγκριώτη Δημ. Η Βίβλος υπό το φως της επιστήμης. Αθήναι, 1946 κ.α.

Εκπονήθηκαν εκτενείς μελέτες στις οποίες αναλύονται τα Παλαιοδιαθηκικά σημεία τα οποία μπορούν να δημιουργήσουν πρόβλημα στην πορεία ανάπτυξης της θρησκευτικής σκέψης του παιδιού και επομένως απαιτούν από το διδάσκοντα προσεκτική και υπεύθυνη προσέγγιση². Βέβαια όλες οι προσπάθειες στόχευαν στην απόδειξη της θετικής παρουσίας της Π.Δ στο σχολικό πρόγραμμα και στην εδραιώση της πεποίθησης πως το Θ.Μ. είναι απαραίτητο για την ανθρωπιστική μόρφωση του μαθητή, η οποία «...άνευ θρησκευτικού παράγοντος είναι αδύνατος»³.

Πολύ νωρίς το πρόβλημα τοποθετήθηκε και στη διδακτική διαδικασία: «Κατενοήθη ευτυχώς και παρ' ημίν, ότι ανάγκη να καταργηθή ήδη εν τοις σχολείοις ημών η επικρατούσα δογματική της διδασκαλίας μέθοδος καθ' ην προσφέρονται εις τους μαθητάς έτοιμοι και αυτοτελείς εκ του βιβλίου αια γνώσεις, να λήξῃ δ' επί τέλους η υπό των παίδων μηχανική αποστήθισις ακαταλήπτων λέξεων»⁴.

Ζητείται η επανεξέταση της γλώσσας, του περιεχομένου των βιβλίων του Θ.Μ. καθώς και η μέθοδος διδασκαλίας. Η εμμονή στη χρήση της μετωπικής ή κλασικής μορφής διδασκαλίας χαρακτηρίστηκε και αργότερα ως ασύμφορη και η αποτυχία του μαθήματος και της κατηχητικής και της χριστιανικής αγωγής χρεώνεται στους διδάσκοντες⁵ οι οποίοι βέβαια ακολουθούσαν την άποψη που επικρατούσε, ότι δηλαδή πρέπει να ακούσει κανείς το περιεχόμενο της πίστης για να πιστέψει⁶.

Πολιτικές εξελίξεις, μεταρρυθμιστικές προτάσεις, Συνταγματικές διατάξεις προκάλεσαν συζητήσεις και φόρτισαν το κλίμα σχετικά με τη διδασκαλία και το σκοπό του Θ.Μ.⁷. Στα βιβλία της Ειδικής Διδακτικής που εκδόθηκαν στη δεκαετία του 1970-80 αναφέρονται οι τελευταίες απόψεις για το Θ.Μ.:

- Το Θ.Μ. εξυπηρετεί την κοινωνική αρμονία, έχει τη θέση μιας ηθικής κοινωνιολογίας και σ' αυτό το χώρο υπάγεται.

- Διδάσκει τα δόγματα περιορίζοντας την αξία του στο χώρο της ενημέρωσης

- Βρίσκεται σε αντίθεση με τη συνειδησιακή ελευθερία⁸

Το πρόβλημα της ταύτισης της θρησκευτικής αγωγής με το δογματισμό και η νομική άποψη για τη θέση του Θ.Μ. ως υποχρεωτικού στα Α.Π. είναι σήμερα οι σημαντικότερες αντιρρήσεις για το μάθημα⁹.

«Το μείζον ζήτημα είναι η διαπλοκή θρησκείας και εκπαίδευσης...».

«...Η θρησκευτική εκπαίδευση στη χώρα μας έχει παραδοσιακά χειραγωγικό χαρακτήρα: είναι μονοφωνική, κατηχητική, υποχρεωτική»¹⁰.

Η ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης θεωρείται ότι αντιφέρεται προς την ελευθερία της που θεσπίζεται στο άρθρο 13 και 1 του Συντάγματος¹¹.

2. Ο.Π.

3. Σακελλαρίου Αρ. Π., ό.π. σ. 28

4. Μετεξεβανάκι Ν.Σ. Υποδείγματα διδασκαλίας της I. Ιστορίας της Κ.Δ. της Σύρου, 1911 εν Ερμουπόλει

5. Καγκεύλη Ι. Αι κοινωνικαί μορφαί διδασκαλίας και το Μ.Θ., περ. Γρηγόριος ο Παλαμάς, 58, 1975, σ. 361-363.

6. Ο.Π. σ. 366-367.

Κατάληξη όλων αυτών είναι η διαρκώς προβαλλόμενη άποψη ότι το σχολείο δε δικαιούται να αποβλέπει στην ανάδειξη των παιδιών ως ζωντανών μελών της Εκκλησίας και επομένως το Θ.Μ. θα πρέπει να είναι πλέον προαιρετικό¹².

Στην κριτική αυτή που διατυπώθηκε για τη θέση και την αξία του Θ.Μ. υπάρχουν και οι αντίθετες απόψεις. Η ψυχοπαιδαγωγική του τεκμηρίωση βασίζεται σε έρευνες που αφορούν την ανάπτυξη της θρησκευτικής σκέψης. Επικρατεί πλέον η θέση, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό, ότι από τη νηπιακή ηλικία μπορούν και πρέπει να δίνονται στο παιδί τα πρώτα στοιχεία της πίστης, κυρίως μέσα από το χώρο της καθημερινής εμπειρίας και της συμμετοχής σε εθιμικές εκδηλώσεις που αφορούν το χώρο της ορθόδοξης λατρευτικής ζωής¹³.

Δε γίνεται βέβαια λόγος για θρησκευτική διδασκαλία, αλλά για μια πρώτη αφύπνιση του θρησκευτικού συναίσθηματος¹⁴.

Για την ηλικία των μαθητών του δημοτικού σχολείου, των οποίων η θρησκευτική σκέψη βρίσκεται στο προσυλλογιστικό, διαισθητικό στάδιο, είναι ουσιαστικό να λαμβάνεται υπ' όψη ότι η γνώση και το βίωμά τους στηρίζονται και οικοδόμούνται στο ήδη υπάρχον εμπειρικό υπόβαθρο, επειδή οι θρησκευτικές έννοιες είναι δευτερογενείς¹⁵.

Η διαμόρφωση θετικής στάσης απέναντι στο Θ.Μ. εξαρτάται λοιπόν πολύ από τον τρόπο διδασκαλίας, τη σχολική ατμόσφαιρα και την αποφυγή της σύγχυσης που προκαλεί η διδασκαλία κακής ποιότητας και κατ' επανάληψη θρησκευτικών αληθειών που ξεπερνούν τις διανοητικές ικανότητες του μαθητή¹⁶.

Μ' αυτές τις προϋποθέσεις το Θ.Μ. δεν είναι μόνο γνώση αλλά βίωμα και συναίσθημα. Προβάλλει παραδείγματα συμπεριφοράς προς μίμηση. Δεν είναι δογματισμός και επιβολή ηθικών προτύπων, αλλά συμβολή στην κοινωνικοποίηση του Έλληνα μαθητή.

'Οσοι διδάσκουν το Θ.Μ. πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι δε διδάσκεται όπως οποιοδήποτε γνωστικό αντικείμενο με αποκλειστική χρησιμοποίηση της καθαρής λογικής επιχειρηματολογίας. Η ιδιαιτερότητά του αφορά τη συμβολική γλώσσα μέσω της οποίας μεταδίδονται οι αλήθειες της χριστιανικής Αποκάλυψης¹⁷.

Στο σημείο αυτό βρίσκεται η δυνατότητα να αρθεί η αντίθεση επιστήμης και θρησκείας, όπως διατυπώθηκε κυρίως σε σχέση με τη Δημιουργία του κόσμου και άλλες διηγήσεις της Π.Δ. Η Βίβλος θα πρέπει να αντιμετωπίζεται περισσότερο ως αλληγορικό και λογοτεχνικό κείμενο¹⁸, χωρίς αυτή η θέση να συνεπάγεται τη μείωση της ιστορικής αξίας.

Η αποφυγή του δογματισμού, του ηθικισμού και του καθωστρεπισμού επιτυγχάνεται με τη βιωματική συμμετοχή του μαθητή στο Θ.Μ. Το κρυφό Α.Π. αποτελεί σπουδαίο χώρο επηρεασμού του θετικού αποτελέσματος. Το Θ.Μ. γίνεται διαδικασία παροχής βοήθειας στην παιδική ψυχή για την ελεύθερη εξέλιξη των προδιαθέσεών του, στο πλαίσιο των δυνατοτήτων που της παρέχει η κοινότητα των ενηλίκων¹⁹.

Η χριστιανική θρησκεία είναι στενά δεμένη με τη σκέψη, τη συμπεριφορά, το συναίσθημα, τις παραδόσεις του λαού μας. Το Θ.Μ. δεν είναι το μόνο που

προσφέρει στην ηθική διαπαιδαγώγηση των νέων, αλλά σίγουρα καλείται να συνδράμει στην εδραίωση του ηθικού οικοδομήματος της ελληνικής κοινωνίας της οποίας πολλά παραδείγματα συμπεριφοράς στηρίζονται στην ορθόδοξη παράδοση²⁰.

Στην άποψη ότι το Θ.Μ. πρέπει να είναι προαιρετικό αντιτάσσουμε τους συλλογισμούς: το κράτος εκδίδει εντολή για τον καθορισμό και την άσκηση της αγωγής, μόνο ως εντολοδόχος της κοινωνίας²¹. Καμιά υπεύθυνη πολιτική εξουαγωγής, μόνο ως εντολοδόχος της κοινωνίας²². Στους σκοπούς της παιδείας η ηθική καλλιέργεια κατέχει κεντρικότατο σημείο. Στην ελληνική παιδεία δεν μπορεί να νομοθετείται προς την λαϊκή ταυτότητα²³. Στους σκοπούς της παιδείας η ηθική καλλιέργεια κατέχει κεντρικότατο σημείο. Στην ελληνική παιδεία δεν μπορεί να αναζητείται μακριά από τα ελληνικά κοινωνικά δεδομένα, ξεκομμένη από την ορθόδοξη παράδοση. Μ' αυτό το σκεπτικό το Θ.Μ. είναι στην ουσία υποχρέωση και όχι δικαίωμα της ελληνικής πολιτείας και κατά βάση προαιρετικό, αφού οι γονείς εκούσια εντάσσουν τα παιδιά τους στο σώμα της Εκκλησίας με το μυστήριο του Βαπτίσματος²³.

Ο ρόλος του Θ.Μ. στο ελληνικό δημοτικό σχολείο αποκτά ιδιαίτερη σημασία στο χώρο της ορθόδοξης αγωγής, επειδή είναι διαπιστωμένο ότι σήμερα η αντίστοιχη οικογενειακή αγωγή είναι μάλλον ανύπαρκτη. Η προσευχή, ο σχολικός εκκλησιασμός, το προσωπικό παράδειγμα του δασκάλου και κυρίως το Θ.Μ. συμβάλλουν στην ανάπτυξη της ορθόδοξης θρησκευτικής συνείδησης, η οποία σε μεγάλο βαθμό σφραγίζει και την εθνική ιδιαιτερότητα των Ελλήνων. Σε μια πλουραλιστική κοινωνία και σε μια Ευρώπη των ενωμένων λαών η ορθόδοξη πλουραλιστική κοινωνία και σε μια εθνική αυθυπαρξίας μαζί με τα υπόλοιπα γνωρίσματα-στοιχεία της εθνικής ταυτότητας και με τα έργα πολιτισμού που καταθέτει στο εθνικό πολιτισμικό κεφάλαιο. Συρρίκνωση ή απομάκρυνση του Θ.Μ. από το Α.Π. του δημοτικού σχολείου θα σημάνει αποκοπή από τις ιστορικές και πολιτισμικές ρίζες του έθνους. Θα σηματοδοτήσει τη στέρηση του μαθητή από ένα κομμάτι της κοινωνικής ζωής και των εκδηλώσεων του λαϊκού πολιτισμού.

Πιστεύουμε λοιπόν πως το Θ.Μ. μπορεί να διαδραματίσει θετικό ρόλο στη διαμόρφωση της παιδικής προσωπικότητας, αρκεί να εξαληφθούν οι αδυναμίες του κυρίως όσον αφορά τη διδασκαλία του, όπως θα αναλυθεί.

Η θέση του Θ.Μ. πρέπει να παραμείνει σταθερή και να αναβαθμιστεί στο χώρο του σχολείου. Αν παρ' όλα αυτά επικρατήσει στο μέλλον η άποψη των Συνταγματολόγων και όσων συμφωνούν μαζί τους, να γίνει προαιρετική η παρακολούθησή του αυτό το γεγονός δε θα μειώσει, αλλά αντίθετα να τονίσει την αξία του. Γονείς και εκπαιδευτικοί, οι οποίοι παρακολουθούν την εκατέρωθεν επιχειτού. Γονείς και εκπαιδευτικοί, οι οποίοι παθητικοί ακροατές, θα βρεθούν μπροστά στην ευθύνη της εργματολογία ως παθητικοί ακροατές, θα καταξιώσει το Θ.Μ. στη κούσιας και συνειδητής επιλογής. Κι αυτό το γεγονός θα καταξιώσει το Θ.Μ. στη συνείδησή τους πρώτ' απ' όλα και στο σχολικό πρόγραμμα με την ουσιαστικότερη διδακτική προσέγγιση, η οποία θα είναι πλέον απαίτηση.

B. ΑΠ - Διδακτικά εγχειρίδια - διδακτική προσέγγιση

Η σημερινή κατάσταση στη διδασκαλία του Θ.Μ. έχει διαμορφωθεί έτσι που να αναιρούνται πολλές από τις εναντίον του διατυπωμένες αντιρρήσεις.

1. Τα ΑΠ επανασυντάχτηκαν και ο σκοπός του μαθήματος επαναπροσδιορίστηκε. Από την ανάπτυξη της θρησκευτικότητας «..ήτις ανήκει εις τα αρχικά και θεμελιώδη συστατικά της ανθρωπίνης ψυχής»²⁴ ή την ανάπτυξη «του θρησκευτικού συναισθήματος, την εδραίωση της πίστης στη χριστιανική θρησκεία και την ενίσχυση της ενεργητικής συμμετοχής στη θρησκευτική ζωή του λαού μας»²⁵ που αποτελούσαν τον σκοπό του Θ.Μ. στα ΑΠ του 1969 και του 1977, τα τελευταία ΑΠ επικεντρώνουν τη σκοποθεσία: α. Στην εξοικείωση των παιδιών με βασικές έννοιες σύμβολα της ορθόδοξης πίστης, της πνευματικής παράδοσης και ζωής του λαού μας και με στοιχεία της εκκλησιαστικής γλώσσας.

β. Στη βίωση της πίστης ως αγάπης προς το Θεό και τον άνθρωπο

γ. Στη συνειδητοποίηση της σημασίας και της επικαιρότητας του Ευαγγελικού μηνύματος, των πνευματικών, ηθικών και αισθητικών αξιών της ορθοδοξίας για την αρμονική ψυχοσωματική ανάπτυξή τους, τη σωστή σχέση με το φυσικό περιβάλλον και τη διανθρώπινη κοινωνία σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο.

δ. Στην εκτίμηση της ιδιότητάς τους ως μέλη του σώματος του Χριστού και της συμμετοχής τους στη λειτουργική και πρακτική ζωή της Εκκλησίας²⁶.

Είναι προφανές ότι πέρα από το εννοιολογικό επίπεδο και το προσωπικό-βιωματικό, οι επιμέρους σκοποί του Θ.Μ. αφορούν την διαδικασία κοινωνικοποίησης του μαθητή αναφορικά με την οριζόντια και την κατακόρυφη κοινωνικότητά του, άρα τη συμμετοχή του στη διαδικασία πρόσληψης των αντίστοιχων ρόλων. Βασική αρχή είναι η μεταφορά των εννοιών στο σήμερα κι έτσι το Θ.Μ. δεν παραμένει παρελθοντικό απόκτημα, αλλά αποκτά τη σημασία του διαχρονικά επίκαιρον γνωστικού βιωματικού χώρου.

Για πρώτη φορά τονίζεται η κοινωνική διάσταση των χριστιανικών αρετών-αξιών σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο, χωρίς αυτό να περιορίζεται σε μια «ελίτ» ορθόδοξη χριστιανική και μάλιστα ελληνική κοινότητα. Αυτή η στενή θεώρηση του όρου χριστιανός αφορά τη συμμετοχή στη λατρεία και ιδιαίτερα σε εκφάνσεις του λαϊκού πολιτισμού και της καθημερινής ελληνικής κοινωνικής ιδαιτερότητας. Η κοινωνική συμπεριφορά η βασισμένη στις χριστιανικές αξίες είναι απαίτηση να επεκτείνεται πέρα από τα εθνικά και θρησκευτικά όρια. Το ΑΠ αφορά την Εκπαίδευση για την ειρήνη και τα δικαιώματα του ανθρώπου, αλλά και τη διαπολιτισμική αγωγή, χώρους ευαίσθητους και επίκαιρους σήμερα όσο ποτέ. Δίνει μεγάλη σημασία σε αναφορές για το φυσικό περιβάλλον, το σεβασμό του οποίου η ορθοδοξία διδάσκει. Τα ΑΠ λοιπόν είναι σύγχρονακ απαλλαγμένα από γενικόλογες φιλοσοφικές διατυπώσεις, προσαρμοσμένα στις ανάγκες και τις δυνατότητες της παιδικής ηλικίας. Το ΘΜ από Βιβλοκεντρικό γίνεται παιδοκεντρικό.

2. Τα καινούρια βιβλία για το ΘΜ είναι εντελώς διαφορετικά ως προς το περιεχόμενο, τη συγγραφή και τη φιλοσοφία από τα προηγούμενα.

Ως προς το περιεχόμενο, τη διάρθρωση της ύλης, την ποιότητα του χαρτιού, της εικονογράφησης και τη βιβλιοδεσία, τα νέα βιβλία μπορούν ουσιαστικά

να συμβάλλουν στη διαμόρφωση και την ανάπτυξη της ορθόδοξης συνείδησης. Κινούνται στη γραμμή του χρόνου χωρίς το διαχωρισμό ΠΔ-ΚΔ.

Με κείμενα της ΑΓ και των Πατέρων της Εκκλησίας, του λαϊκού πολιτισμού, το συναξάρι, με ύμνους στην εκκλησιαστική γλώσσα και σε σύγχρονη απόδοση και με πλούσιες-προσεγμένες εικόνες γοητεύουν το μαθητή. Καλύπτουν μεγάλο μπειρίες από την ορθόδοξη παράδοση.

Βασικό κριτήριο για την επιλογή της ύλης αποτέλεσε η γλωσσική-εννοιολογική απλότητα και η προσεγγισιμότητα των γνώσεων που τα κείμενα παρέχουν. Εργασίες και ερωτήσεις κρίσης καλούν το μαθητή να προβληματιστεί και να συμμετέχει σε μια διαρκή εφαρμογή της αρχής του συγχρονισμού, της μεταφοράς του προβλήματος ή του μηνύματος στο σήμερα, τη μετατροπή των ηθικών αξιών σε πράξεις κοινωνικής αγάπης.

Σε γενικές γραμμές ως προς τη θεματολογία, στα βιβλία όλων των τάξεων παρατίθενται ενότητες που ξεκινούν από αγιογραφικά κείμενα για ανα υμνήσουν το Θεό Δημιουργό, να τονίσουν την Πρόνοιά Του, να ευαισθητοποιήσουν το παιδί όσον αφορά σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα έτσι που να πραγματοποιηθεί η επέκταση της προσωπικής εμπειρίας, να του δοθούν θέματα για δράση, σκέψη, σχηματισμό αξιολογικών κρίσεων και βουλητικών παραρμήσεων. Οι διανθρώπινες σχέσεις καταγράφονται με γεγονότα και καθημερινές καταστάσεις στο πλαίσιο της οικογένειας και του σχολείου και των παιδικών ομάδων.

Είναι πολύ σημαντικό να αξιοποιηθούν τέτοιους είδους ερεθίσματα, αφού σήμερα η μετακίνηση προσφύγων, επαναπατριζομένων και λαθρομεταναστών είναι μια πρόκληση για τα παιδιά-μαθητές της χώρας υποδοχής.

Το Θ.Μ. αξιοποιούμενο σωστά οδηγεί στην προώθηση της κατανόησης κάθε κουλτούρας, της ομαλής συμβίωσης, του σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Οι θρησκευτικές γιορτές θα αποτελέσουν τη βάση των κοινωνικών και πολιτισμικών σχέσεων, όπου θα συμπεριληφθούν τα παιδά των προς ένταξη ομάδων, παρουσιάζοντα για παράδειγμα τον τρόπο εορτασμού και τα έθιμα στις χώρες προέλευσής τους.

Η συμμετοχή στις ιερές τελετές και τα μυστήρια, αλλά προπάντων στις εθιμικές εκδηλώσεις, έχει σημαντικότατες προεκτάσεις στην κοινωνικοποίηση του παιδιού. Τα βιβλία περιγράφοντας ιερές ακολουθίες και αγιαστικές τελετές, αλλά και λαϊκές συνοδευτικές εκδηλώσεις πλουτίζουν τη γνώση του παιδιού. Οι μαθητές παρατηρούν τα χριστιανικά σύμβολα, συγκρίνουν εκδηλώσεις με δικές τους εμπειρίες, τις συστηματοποιούν και ενστερνίζονται το λατρευτικό πνεύμα της Θρησκείας μας²⁷.

Στοιχεία πολιτισμού που η Ορθοδοξία παρήγαγε δίνονται όχι με διδακτισμό, αλλά με αμεσότητα: ρυθμοί ναών, μικροτεχνία, μουσική, δικαιώνοντας απόψεις σπουδαίων θεολόγων της εποχής: «..Δεν μπορούμε τα σχολεία να τα κάνουμε μοναστήρια...Το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να είναι πολιτιστικό...γράψτε βιβλία με βάση τα μνημεία της Ορθοδοξίας»²⁸.

Ένα άλλο στοιχείο που πρέπει να τονιστεί είναι η διπλή όψη της ορθοδοξίας ως προς την παγκόσμια κοινότητα. Για πρώτη φορά περιγράφεται η ιεραπο-

στολική δράση της Εκκλησίας, σε μια προσπάθεια να εξαρθεί ο «καθολικός» της χαρακτήρας. Για πρώτη φορά όμως αποκαλύπτονται και οι διώξεις της Ορθοδοξίας σήμερα κι εδώ έχουμε τη μοναδική σε όλα τα βιβλία του δημοτικού σχολείου έκθεση του Βορειοηπειρωτικού ζητήματος, στο οποίο η ορθοδοξία παρουσιάζεται ως το κύριο στοιχείο της ελληνικής εθνικής ταυτότητας.

Βέβαια η συμμετοχή στη λατρεία και τις σχετιζόμενες μ' αυτήν εθιμικές εκδηλώσεις συνθέτουν μαζί με άλλους παράγοντες τη μοναδικότητα του Έλληνα. Σημαντική επισήμανση για την αποφυγή της απώλειας της εθνικής μας ταυτότητας στα πλαίσια της Ενωμένης Ευρώπης²⁹.

Τέλος θα σημειώσουμε την εκτενέστατη παρουσίαση κειμένων που εμπίπτουν στο χώρο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και τη συχνή χρήση λογοτεχνικών κειμένων που κάνουν το μάθημα αποδοτικό και παραστατικότερο³⁰.

3. Διδακτική προσέγγιση. Το Θ.Μ. δανείζεται τις διδακτικές-μεθοδολογικές αρχές από τη θύραθεν διδακτική και τις προσαρμόζει στις ιδιαιτερότητές του. Όσοι ασχολούνται με τη διδασκαλία του συμφωνούν ότι για την ιστορική ύλη του Θ.Μ. ενδείκνυται η αφηγηματική μορφή, για τη Λειτουργική ή δεικτική μορφή (αναζήτηση, παρατήρηση, συζήτηση) και για την κατήχηση και τις προσευχές η μέθοδος του προβληματισμού³¹ με τη μεταφορά στην προσωπική ζωή του καθενός³². Τονίζεται η αξία του διαλογικού χαρακτήρα της διδασκαλίας³³ σε βάρος του μονολόγου. Η αφήγηση διατηρεί τη θέση της στις προτάσεις των διδακτικών. Συμφωνούμε πως είναι η προσφορότερη μορφή διδασκαλίας γεγονότων με συγκινησιακά στοιχεία και συναισθηματική φόρτιση, βιογραφιών Αγίων και παραβολών.

Εκείνο που οφείλουμε να σημειώσουμε είναι ότι η συνεργατική διδασκαλία και η χρήση των ομάδων εργασίας αναφέρονται ως ενδεικτικές επιλογές, αλλά σπάνια καταγράφονται συγκεκριμένες προτάσεις.

Καθηγητές της Θεολογικής Σχολής Θεσ/νίκης και άλλοι παιδαγωγοί προτείνουν και υποστηρίζουν με θέρμη και επιχειρήματα τις ομάδες εργασίες και τη μαθητική αυτενέργεια στο Θ.Μ.³⁴, αλλά τα αποτελέσματα από την πλευρά των διδασκόντων στην Α/θμια και Β/μια Εκπαίδευση είναι μάλλον πενιχρά. Ο περιορισμένος χρόνος, αλλά και η έλλειψη ουσιαστικής ενημέρωσης συνοδευόμενης από δείγματα πρακτικών εφαρμογών, είναι οι σημαντικότεροι λόγοι για την κατάσταση αυτή.

Τα πλεονεκτήματα είναι πλούσια. Τα παλιά βιβλία των Θρησκευτικών δεν πρόσφεραν στο δάσκαλο πολλές εναλλακτικές λύσεις στη διδασκαλία του μαθήματος και ίσως γι' αυτό ακόμα και συγγράμματα που αφορούν την ομαδοκεντρική μορφή διδασκαλίας δεν παραθέτουν σχέδια εφαρμογής στο Θ.Μ.³⁵.

Τα καινούρια βιβλία όχι μόνο προσφέρονται, αλλα απαιτούν μια προσέγγιση, όπου ο μαθητής δε θα είναι παθητικός δέκτης γνώσεων και μηνυμάτων.

Πειραματιστήκαμε ανάλογα στο πλαίσιο της διδακτικής του Θ.Μ. στο Πρόγραμμα των ΠΕΚ Θεσ/νίκης. Οι δειγματικές διδασκαλίες ενοτήτων της Γ', Δ' και Ε' παρόλες τις δυσκολείς που μια δειγματική διδασκαλία επιφυλάσσει, αποδείχτηκαν εξαιρετικά χρήσιμες, αφού απέδειξαν πως και το Θ.Μ. μπορεί να διδα-

χτεί με τη συνεργατική διδασκαλία. Παραθέτουμε ένα ενδεικτικό σχέδιο διδα-
σκαλίας, όπως σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε. Πιστεύουμε ότι προβληματίζοντας
έστω το δάσκαλο, τον οδηγούμε στη διαπίστωση της ανάγκης να αναζητήσει και
άλλους τρόπους διδακτικής προσέγγισης του μαθήματος.

Γ. Συμπεράσματα. Το Θ.Μ. πρέπει να διατηρήσει τη θέση του στο σχολικό πρόγραμμα. Δεν είναι μάθημα του οποίου πρέπει να παραθεωρείται η αξία και η προσφορά. Συμβάλλει στην καλλιέργεια του ήθους και της προσωπικότητας του μαθητή, τον ευαισθητοποιεί απέναντι στα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα και τον βοηθάει να πάρει θέση. Κυρίως με τη διδασκαλία του συνεχίζεται η οικογενειακή θρησκευτική αγωγή και επισφραγίζεται ο ρόλος της θρησκείας στη διαμόρφωση του πολιτισμού, στην κατανόηση των υπαρξιακών προβλημάτων, στην απόκτηση γνώσεων για τις άλλες θρησκείες και μέσω αυτής της γνώσης στην κατανόηση του τρόπου ζωής και συμπεριφοράς ανθρώπων με διαφορετική κοσμοθεωρία και πίστη.

Τα καινούρια Α.Π. και τα νέα βιβλία του μαθήματος δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την αναβάθμισή του. Υπάρχουν βέβαια ακόμα προβλήματα και ανεπάρκειες κυρίως στο χώρο της διδακτικής προσέγγισης. Τεχνικές διδασκαλίας, όπως η ανάληψη έρευνας και εργασιών από τους μαθητές και η δραματοποίηση κειμένων μεγάλης χρησιμότητας για την καθημερινή ζωή είναι απαραίτητες για να λείψει επιτέλους ο διδακτικός δογματισμός από τα σχολεία.

Είναι απαραίτητη η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σχετικά με τα προβλήματα της θρησκευτικής αγωγής και της διδασκαλίας του Θ.Μ., αλλά πρέπει αυτή η αγωγή να αποτελέσει κέντρο του ενδιαφέροντος και για όσους συντάσσουν προγράμματα σπουδών των Παιδαγωγικών Τμημάτων Δημοτικής Εκπαίδευσης. Είναι καιρός το Θ.Μ. να αντιμετωπισθεί διδακτικά με σύγχρονες διδακτικές μεθόδους και να προσφέρει στη νέα γενιά των Ελλήνων αυτά που μπορεί και πρέπει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

(Λόγω χώρου, στη δημοσίευση της εργασίας παραλήφτηκαν.)

1. Βλ.: -Σακελλαρίου Αργ.: Πρέπει να διδάσκεται ή Παλαιά Διαθήκη; Αθήναι, χ.χ., εκδότης Α.Ι. ΡΑΛΛΗΣ
-Μωραΐτου Δημ.: Το πρόβλημα των Θρησκευτικών εις τα Σχολεία, Διδακτική ύλη και Πρόγραμμα, Τύποις «ΦΟΙΝΙΚΟΣ», ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1935
-Μαγκριώτη Δ.: Η Βίβλος υπό το φως της επιστήμης, χ.ε., Αθήναι, 1946 κ.ά.
2. ό.π.
3. Σακελλαρίου Αργ.:, ό.π., σ.28
4. Μπαξεβενάκι Ν.Σ.: Υποδείγματα διδασκαλίας της Ιεράς Ιστορίας της Καινής Διαθήκης, Εν Ερμουπόλει της Σύρου, 1911
5. Κογκούλη Ι.: Αι κοινωνικαί μορφαι διδασκαλίας και το Θρησκευτικό Μάθημα, περ. Γρηγόριος ο Παλαμάς, 1975, τ.58, σ.361-363
6. Κογκούλη Ι.: ό.π., σ.366-367
7. Κογκούλη Ι.: Το Μάθημα των Θρησκευτικών στη Μέση Εκπαίδευση κατά την 50/ετία 1932-82, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1989
8. Γεωργούλη Κ.: Η ουσία και η διδακτική των Θρησκευτικών, εκδ. Παπαδήμα, Αθήναι, 1975
9. Καζεπίδη Α.: Φιλοσοφία της Παιδείας, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1992, σ.236
10. Σωτηρέλη Γ.Χ.: Θρησκεία και Εκπαίδευση, Εκδ. ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑΣ, Θεσσαλονίκη, 1994, σ.23-24
11. Βαγιάνου Γ.: Η θρησκευτική αγωγή στην Α/βάθμια Εκπαίδευση, Πτολεμαίος Θεσσαλονίκη, 1989, σ.258
12. Κογκούλη Ι.: Διδακτική των Θρησκευτικών, εκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1991, σ.19
- 13.-Violet Lopes: Les petits , centre Européen de l' Association tour l' Evangélisation des Enfants, Kilchzimme, SUISSE, 1982, p.3 κ.ε.
- Βασιλόπουλου Χρ.: Η ανάπτυξη της θρησκευτικής σκέψης και το Μάθημα των Θρησκευτικών, Θεσσαλονίκη, 1983, σ.6
- Νεοελληνική γλώσσα, Βιβλίου του δασκάλου, Δ' Τάξη, ΟΕΔΒ, Αθήναι, 1996, σ.134
14. Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΕΙΝΑΙ Η ΑΛΗΘΕΙΑ, Βιβλίο για το δάσκαλο, ΣΤ' τάξη, ΟΕΔΒ, Π.Ι., Αθήναι, 1996, σ.5
15. Βασιλόπουλου Χρ.: ό.π., σ. 4-6
16. Βασιλόπουλου Χρ.: Διδακτική του Μαθήματος των Θρησκευτικών, εκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλογίκη, 1996
17. ό.π.
18. Μαγκριώτη Δ.: Η Βίβλος υπό το φως της επιστήμης, χ.ε., Αθήναι, 1946 κ.ά.
19. Γεωργούλη Κ.: Η ουσία και η διδακτική των Θρησκευτικών, Αθήναι, 1975
20. Γαρεφαλάκη Γ., Ειδική Διδακτική των μαθημάτων του Δημοτικού Σχολείου, Αθήναι, 1986, σ.121
21. Κογκούλη Ι.: Διδακτική των Θρησκευτικών, εκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1991, σ.23
22. Γεωργούλη Κ.: ό.π., σ.76-77
23. Κογκούλη Ι.: Το Μάθημα των Θρησκευτικών προαιρετικό ή υποχρεωτικό; περ. Γρηγόριος ο Παλαμάς, 1987, τ. 70, σ.3
24. Ανδρέου Απ.-Τζήκα Χρ. (επιμέλεια): ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ, ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΙΙ, Θεσσαλονίκη, 1988
25. ό.π.
26. Φ.Ε.Κ. 172/4-10-1993

27. Χαραλαμπόπουλον Β.: Οργάνωση της διδασκαλίας και της μάθησης, Αθήνα, 1984, σ.147
28. Βαγιάνου Γ.: ό.π., σ.330
29. ό.π., σ.224
30. Κογκούλη Ι.: Μεθοδολογικά προβλήματα κατά την χρησιμοποίηση εις το Μάθημα των Θρησκευτικών της συγχρόνου λογοτεχνίας, περ. Γρηγόριος ο Παλαμάς, 1977, τ.60, σ.191
-Εγχειρίδια Ορθόδοξης Χριστιανικής Αγωγής για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, Ο.Ε.Δ.Β.
31. Κογκούλη Ι.: Προβλήματα Ειδικής Διδακτικής του Θρησκευτικού Μαθήματος, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1985
32. -Κίτσου Ι.: Ειδική Διδακτική, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1982. σ.237
-Ρίμπα Στ.: Μεθοδολογία των μαθημάτων του Δημοτικού Σχολείου, Αθήνα, 1982, σ.244
33. Βασιλόπουλον Χρ.: Διδακτική..., όπ., σ.29
34. -Βασιλόπουλον Χρ.: Ελευθερία της σκέψης και διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών στη Μέση Εκπαίδευση, Θεσσαλονίκη, 1984
-του ίδιου, ό.π. παραπομπή 33
-Δερβίση Στ.: Μεθοδολογία της διδασκαλίας και ειδική μεθοδολογία της διδασκαλίας, Θεσσαλονίκη, 1990
-Κογκούλη Ι.: Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα και η συνεργατική διδασκαλία και μάθηση, Θεσσαλονίκη, 1994
-Ματσαγγούρα Η.: Ομαδοσυνεργατική διδασκαλία, εκδ. ΓΡΗΓΟΡΗΣ, Αθήνα, 1995 κ.ά.
35. Ματσαγγούρα Η.: Ομαδοκεντρική διδασκαλία και μάθηση, εκδ. ΓΡΗΓΟΡΗΣ, Αθήνα, 1987